

RMI

REVISTA
MONUMENTELOR
ISTORICE

1/2017

POST '90

6	Editorial Ștefan Bâlici
---	-----------------------------------

1

8	Dosar tematic	10	Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București. Hanna Derer
		16	Re/Înființarea DM(AS)I. Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice Peter Derer
		22	Studiile istorice din perspectivă bucureșteană Irina Popescu-Criveanu
		34	Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico–arhitecturale ale arhitecturii urbane Nicolae Lascu
		40	Un public pentru Françoise Choay Kázmér Kovács
		44	Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică Gheorghe Alexandru Niculescu

2

56	Studii și cercetări	58	A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică Adrian Crăciunescu
		68	Câmpul istoric Mărăști Raluca Iosipescu
		76	Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei Adriana Stroe, Aurelian Stroe
		82	Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

---

3

90	Dosar de restaurare	92	Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay
		104	Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași Batem fierul la Conac! 2005–2017 Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc
		118	Restaurarea Arcului de Triumf din București Aurora Târșoagă
		128	Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare Ildiko Mitru

---

4

136	Portret		Arhitect Rodica Mănciulescu
		138	100 de ani de la naștere Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu
		148	Proiecte de restaurare Anca Filip

5

160	Eseu fotografic		Ștergeri incomplete Andrei Mărgulescu
-----	------------------------	--	---

6

172	Recenzii	174	Alexandra Mihailciuc „În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit” Corina Mihăescu
		178	Roberta Grignolo „Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo Law and Conservation of the 20 th Century Architecture” Oana Țiganea
		182	Alexandru Mexi „Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural” Ioana Tudora
		184	Jan Hülsemann „Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi” Iozefina Postăvaru

Alexandra Mihailciuc

În jurul focului.

Arhitectură, tradiție și inovație în
sisteme de încălzire și gătit

Editura Pro Patrimonio, 2017

Corina Mihăescu

Institutul Național al Patrimoniului
mihaescucor@yahoo.fr

Când, în urmă cu patru ani, am primit la Aubagne, oraș din Franța ce găzduiește anual un mare târg de ceramică, o carte caldă, abia ieșită la acea vreme din povestea construirii unui cuptor de ars oale, numită *Naissance d'un four céramique (Carnet dessiné des étapes de la construction par Aurélie Malbec. Textes techniques d'André Adelheim)*, gândeam cu interes că ideea unei astfel de lucrări originale și interesante nu a fost încă îmbrățișată la noi decât în capitolele unor scrieri cu tematică etnografică, deși realitatea românească din domeniul acestor ingenioase instalații tehnice, cuptoarele de ars oale, acoperă și justifică încă o bogată tipologie.

Iată însă că în anul 2017 aveam să aflui, prin înfățișarea cărții *În jurul focului – arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit*, la care s-ar mai putea adăuga, în consecvență cu conținutul, conceptul de ardere, cu referire la procesul de obținere a vaselor în cuptoare speciale tradiționale, scrisă de Alexandra Mihailciuc, că gândul meu de atunci s-a împlinit.

Mai mult decât atât chiar, întrucât cuprinsul cărții conține o arie mai largă de abordări, într-o tonalitate diferită și într-un registru de discursuri foarte variate, promițând o lectură plăcută și atractivă pe mai multe paliere de interes științific: arhitectură, istorie, etnografie, folclor.

Cartea s-a născut „din focul creației” autoarei, care a participat la mai multe workshop-uri de meșteșuguri tradiționale și tehnici experimentale organizate, unele dintre ele, cu ocazia reabilitării și restaurării conacului Petre P. Carp din Țibănești, Iași. În cuprinsul acestei lucrări, unul dintre capitole este dedicat unui studiu de caz – povestea sobei „verde lutuit” botezată cu agheasmă, un atelier care a avut drept scop reconstrucția unei sobe istorice din faianță de Meissen care a aparținut conacului Petre P. Carp. Poate că aici s-a născut ideea îmbrățișării unei arii tematice vaste, pornind de la descoperirea sobelor, a sistemelor de încălzire, a redescoperirii vieții în jurul focului, a organizării spațiului arhitectural în funcție de locul acestui element vital și simbolic și a poveștilor de la gura sobei...

Autoarea mărturisește dintru început atracția pentru sobe și cuptoare ca elemente de patrimoniu, ce țin nu numai de latura *savoir faire*-ului conținut în meșteșugul construirii lor, ci și de aceea sensibilă, inefabilă ce vine din adâncul ființei, din amintirile copilăriei, păstrate senzorial în gusturi, mirosuri, apropiere tactile.

Cartea este un eseu despre meșteșuguri, o pledoarie pentru practicarea lor, o explicitare a vieții satului din această perspectivă, o căutare a oamenilor ce cunosc meserii, meșteșuguri, arte, semne și simboluri.

Deși suntem avertizați că lucrarea nu este rodul muncii unui cercetător etnolog sau istoric, ci „e mai mult un jurnal de bord al unui arhitect călător care a înțeles urgența documentării acestor sisteme în România înainte de a se transforma totul în oale și ulcele”, autoarea își trădează pe parcurs vocația de cercetător avizat în domeniul pe care și l-a asumat.

În „Dimensiuni culturale” sunt precizate țintele cărții: ea „urmărește focul, din calitatea lui de conținut al unui obiect, într-o manieră selectivă, atingându-se numai tangențial teme complementare. Soba, cahla, hota, cuptorul, toate aceste elemente care generează spațiul interior, ocupă primul plan”.

„În jurul focului” se naște o lume și tot în jurul aceluiași element sacru se naște ideea de casă, de cămin. Casa este acolo unde arde focul în sobă sau în cuptor, de aceea camerele de locuit poartă numele prestigioaselor obiecte ce adăpostesc focul: camera de locuit este numită în funcție de regiuni „sobă” sau „sobă de la drum”.

Cât de complex este focul! Ni-l dezvăluie astfel autoarea din perspectivă expresiilor care îl conțin, al relevanței funcțiilor sale în desfășurarea vieții și în etapele ei primordiale și finale prin obiectele în care el este conținut: vatră, sobă, cuptor – ca elemente ce caracterizează și organizează spațiul și viața cu ritualurile și evenimentele ei.

În funcție de tehnici, volume, morfologie, expresivitate, aspect, aceste instalații care „zidesc” focul în pământul din care sunt făcute reprezintă niște martori locali ce pot departaja apartenențe identitare locale și regionale.

Unde stătea focul de-a lungul vieții tradiționale? Răspunde la această întrebare tot autoarea: în țeșt (cuptor mobil), în vatră liberă cu horn suspendat, în vatră cu arcade, în cuptor cu vatră în față, în cuptor cu cahle și pomnol, în cuptor pentru dormit, sobă oarbă, sobă perete, sobă de cărămidă, sobă cu plită. Înainte de a le analiza pe fiecare, le identifică și le distribuie geografic într-o repartitie la nivelul întregii țări.

Intrăm acum în familia sobelor și a cuptoarelor, capitol ce preamărește mâinile ce le-au zămislit și oamenii care le-au cinstit.

Interferența cu fragmente din jurnalul de călătorie al autoarei aduce un aer nou și un ton proaspăt în care, ca într-un joc de imaginație, prin personificări inedite, ghicim epoci, zone, stiluri, forme, structuri morfologice, complexitate tehnică, elemente de construcție.

„... Apoi stră-străbunicul cu priză la femei, Țeștul acesta, aparent grosolan, dar care multe știe. Are un soi de urmași pe roți, dacă ne gândim la mobilitate (...). Surorile din Gorj cu multele lor «fumuri», Doamnele cu coloane, norocul lor că sunt frumoase și le suportă lumea (...) Gurmandele istețe, asta ar fi familia Cu Plită. Să nu le uităm nici pe rudele Săsești cu Cahle Smălțuite, nici pe cele mai sclifosite, germanofile, cu medalioane, cornișă cu denticuli, mascheroane, volute, ghirlande, cornuri ale abundenței (...).”

Reîntoarcerea în registrul științific continuă analiza sistemelor arhaice, pornind de la vatra liberă, și a celor actuale de încălzit și de gătit, în care se constată o perfecționare continuă datorată trecerii gradate de la folosirea deschisă a focului la cea închisă.

De remarcat este rigurozitatea analitică a fiecărui tip de sobă din perspective complexe și complementare. Nu lipsesc explicațiile etimologice, istorice, geografice, dar și abordările etnologice – cercetarea de teren, interviul, descrierea etnografică; această interdependență a domeniilor ne face să apreciem viziunea totalizatoare asupra obiectelor și fenomenelor în conexiune, nu de puține ori, cu folclorul, cu paremiologia, cu datinile, obiceiurile, credințele și ritualurile.

Unde stătea focul? Aceeași întrebare și alte răspunsuri, referitoare la tipologiile de compartimentare interioară și la raportul cu soba, o arhitectură a interiorului ce ordonează situarea obiectelor care constituiau specificul camerelor țărănești raportate la așezarea sistemului de încălzire.

În capitolul „Familia cuptoarelor tradiționale” autoarea realizează o prezentare a principalelor tipuri de cuptoare, începând cu cele pentru preparat hrana: țeștul (cuptor mobil primitiv), cuptorul cu vatră în casă și loc de dormit (un fel de casă în casă, soba devenind o instalație complexă, centru de viață, dormitor și bucătărie), cuptorul de curte („regele gospodăriei”), cuptorul pentru afumat prune.

Capitolul dedicat „Cuptoarelor meșteșugarilor” ne introduce în lumea specializată a diferitelor meserii tradiționale: olăritul (cuptorul olarului), țiglaritul (cuptorul țiglarului), cărămidăritul (cuptorul pentru ars cărămida), vărăritul (cuptorul pentru ars varul).

După cum constatam la începutul prezentării, există mai multe tipuri de cuptoare de ars oale – îngropate, semiîngropate, de suprafață – din punctul de vedere al poziției față de nivelul solului. Indiferent de această poziție, ele sunt prevăzute cu una sau cu două guri de foc.

Din punct de vedere al organizării constructive: cuptoare verticale cu vatră neorganizată, cuptoare tronconice, ovoidale sau drepte cu vatră organizată, semisferoidale – ovoidale, cu vatră organizată, cu grătar și horn.

În această tipologie așază Alexandra Mihailciuc și cele două cuptoare pe care le-a întâlnit la Schitu Stavnic, localitatea în care a fost vizitator, dar și cercetător; mă refer la contribuția sa reprezentată de capitolul „Cum se face un cuptor pentru ars oale?”.

Întâlnirea pitorească cu regretatul olar Dumitru Ifrim este cuprinsă în câteva rânduri pline de savoare:

„Când m-am întâlnit cu olarul, la el în curte, și cu al său cuptor, inima mea a stat. Curgea prin mine bucurie. Am văzut toată istoria formelor în câteva secunde și mai pe seară aruncată în foc. Urmărint cum într-o secundă o formă se

poate schimba radical, mi-am simțit cunoștințele „academice” de nimic; mai era ceva: eu vorbeam în desene (statice) și olarul vorbea în „dans de boț”, o posibilitate nesfârșită de rezolvări. Nea Ifrim, zis „Regele” din Schitu Stăvnic, textul acesta e pentru matală, că puțin ne-am văzut și mult ne-am înțeles. Nea Ifrim ne proba vasul stând pe el, făcea glume deocheate, băga oamenii în cuptor, lucra cu ochii închiși. (...) Cu Regele și vecinii lui am stat să asistăm arderea vaselor de lut. (...) Cuptorul se alimenta permanent cu lemn. «Cum știi când e gata, Rege?», «După vreo 8-10 ore așa, când flacăra se albăstrește: atunci!».

„Anul trecut, fiul Regelui, Daniel, m-a lăsat să scot oalele dintr-un alt cuptor (...). Oale înfierbântate, nuanțate, texturate, dar simple și suverane, ieșind dintr-o gaură. Oale mândre și modeste. Oale mari și mici. Oale cu rezolvări perfecte de curbe și surorile lor mai urâte.”

Tot la întrebarea cum se construiește un cuptor i-a răspuns și Adriana Scripcaru în timpul experienței de la Pisc, sat de olari, specializat până în urmă cu puțin timp și în producerea figurinelor de lut.

„Cuptorul de ars țigle de la Apoș” nu reprezintă doar o descriere de instalații și obiecte, ci prezentarea simbolică a ideii de acoperiș/invelitoare a omului, a satului, a lumii. Apoșul are „toate țiglele pe casă”, căci instalația care livrează pe piață „unul dintre puținele produse manuale, capabile să concureze cu cele industriale” are aspect de casă, o casă mare a focului.

Se urmărește filonul țiglei, istoria ei, utilizarea ca material pentru restaurări, pentru redobândirea specificului comunitar, identitar al zonei, prin învelirea casei cu aceste plăci de pământ ars: „o experiență de tipul arheologiei experimentale pentru oricine participă și descoperă nu numai un proces, dar și tipul de viață din spatele lui”.

Autoarea abordează și un alt aspect al practicării meșteșugurilor: agremele tehnice – necesitatea instituirii unei baze legale, a specializării și obținerii standardelor ocupaționale în domenii meșteșugărești pe cale de dispariție.

Este remarcabilă dublarea sensului cuvântului scris de imagine, o selecție atentă, riguroasă și semnificativă a celor mai reprezentative ilustrații ce contribuie la articularea tuturor secvențelor ideatice, a tipologiilor realizate. Este și cazul ilustrării țiglelor identificate în Transilvania. De altfel, expresivitatea unui asemenea semn ceramic care înglobează trei elemente fundamentale ale lumii – apă, pământ și foc – și care durează în timp acoperișul casei, al universului vieții, este redată în imaginea de fond a copertei cărții – o carte acoperită cu țiglă, o construcție temeinică, așadar cum a fost construită de autoare.

În afara imaginilor propriu-zise, textul este însoțit și de alte ilustrații – schițe și desene de arhitect – ce redau în construcția lor subiectele abordate, completate uneori de explicații manuscrise – exemplu: „Testul/Practică și ritual. «Cupola lumii». Pâine. Pământ. Cuptor”, în care este sugerată metafora similitudinii preparării pâinii și a lutului pentru „frământarea” pâinii și a cuptorului – gesturi creatoare asemănătoare cu facerea lumii.

Lucrarea Alexandrei Mihailciuc are atât virtuți teoretice, cât și practice. Învață și te învață deopotrivă cum să faci, prin explicarea și etalarea rigurozității procedeele tehnice legate de etapele de construcție și creare a cuptoarelor, sobelor, cahlelor, țiglelor, oalelor... un fel de aducere a tradiției în actualitate, o conexiune intimă cu trecutul care poate face legătura cu viitorul.

„De ce să nu luăm tradiția aia veche și să o transmitem?”, se întreabă Atil Koloszi, din Poiana Mărului – Brașov, care face cahle de sobe și cu modele vechi. Iar Michael Hennind din Cisnădioara – Sibiu își asumă temeinicia în construcția sobelor, convins fiind că „ea nu este pentru doi-trei ani, și nici măcar pentru o generație, ci pentru a transmite sufletul casei din moși-strămoși”.

Demonstrațiile autoarei constituie abordări inedite care racordează subiecte de arhitectură bogate în simboluri și superstiții despre „umilele” coșuri ale vetrelor, sobelor și cuptoarelor, atât de importante de altfel pentru buna funcționare a instalațiilor care le conțin.

Spații intermediare care asigură comunicarea între interior și exterior, praguri peste care poate trece necuratul, coșurile sunt străjuite de un paznic al casei, icoana de vatră. Răspunzător de buna lor funcționare este coșarul – aducător de noroc, dar și responsabil de aplicarea unor norme în spiritul și litera legii.

În „Cuvântul înainte”, Șerban Sturdza argumentează subiectul și apariția acestei cărți, considerând că „poate fi utilă pentru cei care intenționează să-și amenajeze un spațiu (...) arhitectural în jurul focului (...) pe măsura personalității proprii și ideii de comuniune, familie”. Pentru acest deziderat lucrarea conține „o punte” de trecere de la sistemele tradiționale la cele inovative și derivate.

Finalul face apel la salvarea și la salvagardarea unui tip special de patrimoniu material și imaterial: „oricum ar fi, a reintroduce o sobă valoroasă, în

variantea ei recuperabilă cu cahle, în circuitul vieții contemporane pare un gest normal și sănătos”.

Ultimul capitol al lucrării poate fi o carte în carte, prin configurarea sa din mărturii diverse ale unor personalități „așezate”, „cu soba și cuptorul în gând”, în jurul mai multor sensuri și semnificații ale focului. Povești, atitudini și abordări memorabile!

Mărturisesc acum că această carte m-a cucerit: prin tematica abordată, prin demonstrațiile pertinente, prin stilul provenit din discursuri tematice variate în care am regăsit similitudini cu aspecte din subiectele cercetărilor mele etnologice.

Am regăsit în ea părți, fragmente din preocupările mele etnologice, din temele mele de cercetare, din domeniul olăritului în special.

Punctând pe o hartă imaginară, văd trasee identice pe care le-am urmat, locuri și întâmplări comune pe care le-am străbătut și le-am petrecut, aceiași oameni (meșteșugari) pe care i-am avut părtași în discuții și în interviurile realizate în timp. O lume pe care o cunosc și cu care empatizez. Poate de aceea am savurat pagină cu pagină lectura acestei frumoase cărți, ca un companion din umbră pe drumurile pe care a purces autoarea, luminate de focul creator.

Am parcurs și capitole care au dezvăluit amintiri legate de aceste monumente de suflet – sobe, cuptoare –, care au actualizat prin procese de memorie involuntară latura senzorială... un alt fel de patrimoniu imaterial, inefabil și genuin.

Era nevoie de această carte care ne învață subtil, îndeamnă la recuperare, la regândirea meșteșugurilor, la practicarea lor, la menținerea unor tradiții, la respect, considerare și reconsiderare.

Am citit *În jurul focului* la biroul meu, situat între o sobă veche, frumoasă, funcțională, dar rece și un calorifer cald.

Sobele casei punctează istoria ei; fiecare are o poveste. Poate că ele se aseamănă cu multe altele văzute de mine în zona în care locuiesc, care au murit demult.

Erau sobe maiestuoase, pe care le admiram trist, dramatic, înainte de anul 1989, când și în cartierul nostru, situat undeva, ca în refrenul unui cântec, între strada Popa Nan și Hala Traian, morbul demolărilor ajunsese.

Îmi aduc aminte cum din casele „dezbrăcate” pe dinăuntru pentru a fi distruse vedeam în trecere, prin ferestrele goale, siluetele unor sobe cum nu mai văzusem pe atunci. Erau, multe dintre ele, albe, zvelte, dantelate, altele mai masive, purtând însă „haina” eleganței, cu volute decorative în care admiram filigranuri de porțelan. Alte capodopere ale genului se înfățișau în culori pastelate, inscripționate poate Meissen sau Hardmuth (după tipologia realizată de autoare).

Ce încântare să le descopăr, ce tristețe! Au dispărut sobele, rând pe rând, într-un timp scurt, odată cu atâtea case boierești cărora le făcuseră fala.

Cartea Alexandrei Mihailciuc lucrează, iată, subtil, în fiecare care o va citi.

Am înțeles, printre altele, că lucrurile trebuie prețuite și respectate: frumoasele sobe ale casei conțin, pe lângă istorie, un savoir-faire specific, din păcate pe cale de dispariție, care ar trebui reînviat prin aducerea lor din nou în practică.

Cartea realizată prin Fundația Pro Patrimônio cu sprijinul Ordinului Arhitecților din România pune în valoare meritele autoarei care zidește focul în sobe și în cuptoare prin povești, în tehnici, viziuni și abordări teoretice și practice – arhitecturale, folclorice, patrimoniale și etnologice – capabile să susțină interesul practicării unor meserii și meșteșuguri conexe care pleacă „din jurul focului”.